

KARAKAČANI V BULHARSKU – PASTEVECKÁ HISTORIE

Gabriela Fatková

Fakulta filozofická ZČU Plzeň

Karakachans in Bulgaria – A Pastoral History

Abstract: This article represents a synthesis of the studies on the former pastoral nomadic life of the Karakachans in Bulgaria, published in English and Bulgarian. The discussion on the origin of the Karakachans is analysed; there are various viewpoints, supported by various groups of researchers, by representatives of the Karakachans, as well as by the ordinary Karakachans themselves. The technology of transhuman pastoralism, related trade patterns, and the social structure of the Karakachan ethnic group in the pastoral nomadic period and at the end of this period, during sedentarization, is described.

Keywords: *Karakachans; ethnicity; social identity; pastoral nomadism; transhumance; sedentarization*

Karakačani jsou populací žijící rozptýleně po celém jihovýchodním Balkáně (Bulharsko, Řecko, Makedonie, Turecko). Mluví řecky, byť mladší generace používají k běžné komunikaci stále více jazyk majority, a jsou pravoslavnými křesťany. Do začátku šedesátých let žili jako kočovní pastevcí, ale životním stylem se téměř nelišili od ostatních kočovných pastevců Balkánu.

„Klasické“ období dějin Karakačanů spojené především s kočovným způsobem pastevectví¹ je poměrně dobře zpracováno v bulharsky a řecky

¹ Ač někteří autoři označují dřívější způsob života Karakačanů za polokočovní, my zde vyjdeme z definice kočovného pastevectví formulované A. M. Khazanovem (Khazanov 1984: 16), jejíž všechny charakteristické rysy Karakačani naplňují. Pokud zároveň v souladu se závěry Salzmanovy analýzy definic kočovnictví (Salzman, 1974) budeme jako jeden z distinktivních rysů kočovného pastevectví považovat absenci agrikultury, můžeme označení „kočovní pastevec“ v případě bulharských Karakačanů nadále používat.

psané odborné literatuře, v angličtině pak vyšla dnes již klasická monografie o řeckých Karakačanech (Campbell 1964). V česky psané literatuře jsme se s první zmínkou o této skupině mohli setkat v cestopisu Konstantina Jirečka (Jireček 1888), v novějších pracích pak její stručný profil víceméně encyklopedického stříhu nalezneme např. v díle Leoše Šatavy (Šatava 1994); zevrubnější studii o tomto pozoruhodném balkánském etniku však český i slovenský čtenář doposud postrádal. Jedním z hlavních cílů předkládané stati je právě zaplnit toto bílé místo. Tato přehledová studie seznámí čtenáře s hlavními etnografickými charakteristikami dané skupiny a její historií, především pak na bulharském území. Práce nemá ambici být ve vztahu k pojednávanému tématu originální, naopak – sumarizuje poznatky z (českému čtenáři prakticky nedostupné) literatury o dané skupině a prezentuje obraz Karakačanů v kočovněpásteveckém období jejich dějin. Informace uváděné v literatuře byly přitom doplněny o data shromážděná během opakovaných terénních výzkumů v Bulharsku (srpen – prosinec 2008, srpen – září 2009), jejichž samotné výstupy zaměřené na karakačanskou současnost budou ovšem předmětem jiné studie.

Vycházela jsem především z prací bulharského etnografa Vasila Marinova, který se velmi pečlivě zabýval každodenním životem kočovníků v padesátých a šedesátých letech (Marinov 1964). Marinov, který je nazýván nestorem bulharské etnografie, může být svým přínosem u nás srovnáván pouze s velikánem, jakým byl Lubor Niederle. Jejich model vědeckého textu je velmi podobný, jde o text pečlivě syntetizující poznatky z různých disciplín. Dále mi byla cenným zdrojem monografie a články Ženji Pimpirevy (Pimpireva 1995-1997). Pimpireva, stejně jako Marinov, vycházela z vlastního terénního výzkumu, její práce je však spíše folkloristicky zaměřena. Mnohá svá tvrzení jsem opřela rovněž o klasickou monografii o řeckých Karakačanech (Campbell 1964). Campbell navazuje na svého učitele Evans-Pritcharda a na školu britské sociální antropologie. Na rozdíl od bulharských etnografií nabízí ta Campbellova analýzu symbolického systému, na němž stojí celé vnímání světa sledované populace. Tyto tři klasické monografie (Marinov, Pimpireva, Campbell) se navzájem doplňují a jsou bohatým zdrojem, z něhož si čtenář může učinit obrázek o minulosti tohoto společenství.

Karakačani ztraceni v pramenech

Jménem Karakačani se v Bulharsku, Srbsku, Makedonii a Turecku označuje část dříve kočovné skupiny, v Řecku se jim pak říká Sarakačani (Marinov 1964: 12, Pimpireva 1995: 10-11). Názvy můžeme tedy považovat za synonyma, byť mohou mít různý etymologický původ. Pro Karakačany pak, jak uvádí V. Marinov, byla používána i jiná označení, např. Kucovlaši, Juruci, Arnauti, Cernovinci, Kačauni nebo Kačuni, Kopačari (Marinov 1964: 12; Nešev 1998: 10). Zavádějící je především jméno Juruci, které označuje jednu z tureckých kočovných populací. Ve starší literatuře ale nejsou Karakačani jako samostatné etnikum rozlišováni a jsou například v různých sčítáních lidu dost nejasně slučováni pod souhrnný pojem „Vlaši – Aromuni“ neboli „Kucovlaši“ (Marinov 1964: 14-15). Při čtení každého textu je nutné si vždy ujasnit, o kom je vlastně řeč.

Časté slučování Karakačanů s Aromuny je pochopitelné, protože stylem života se prakticky nelišili, rozdíl mezi nimi byl pouze v jazyce, čehož si úředníci provádějící sčítání nemuseli všimnout. V Bulharsku tedy byli často zařazováni do skupiny Kucovlachů – Aromunů nebo Řeků, proto se jen těžko můžeme dobrat jejich počtu (Marinov 1964: 14-15). Alexei Kalionski tvrdí, že podle oficiálních bulharských cenzů z roku 1956 žilo v Bulharsku 2 085 Karakačanů. Na druhou stranu však zahraniční etnologové udávají pro období šedesátých let počet Karakačanů mezi 3 000 a 5 000 v Bulharsku a mezi 10 000 a 12 000 na území Řecka (Kalionski 2002: 1). Marinov v roce 1964 odhadl přibližný počet Karakačanů v Řecku na 9 700 a v Bulharsku přibližně na 3 000, dohromady tedy 12 700 (Marinov 1964: 15).

Sčítání lidu v Bulharsku vždy pracovala s kategorií národnosti (ve smyslu etnické sebeaskribce) a mateřského jazyka a od roku 1992 nově i s kategorií náboženského vyznání. Mezi lety 1975 a 1985 byly statistické údaje vztahující se k národnosti prohlášeny za státní tajemství (Eminov 1997: 70). V případě bulharských cenzů můžeme sledovat trend snižování počtu možností, které jsou občanům nabízeny při odpovědi na otázku po národnosti. Ještě roku 1956 bylo možné uvést jakýkoli název národnosti, v roce 1985 bylo možné si vybrat z 12 variant národnosti a v roce 2011 již je možností pouze 5 (bulharská, turecká, romská, jiná a nehlásím se k žádné národnosti – stejné varianty jsou nabízeny i v případě mateřského jazyka). Karakačany tedy dnes z cenzů můžeme poznat pouze tehdy, pokud se oni sami přihlásí k „jiné národnosti“ a „jinému mateřskému jazyku“.

Z toho vyplývá, že kromě odhadů společenských vědců bude pro nás zřejmě nej přesnějším číslem to, které udává samotná karakačanská kulturněosvětová

organizace. V současnosti udává Federace kulturněosvětových sdružení Karakačanů v Bulharsku počet svých členů okolo 18 000 (Kalionski 2002: 2). Samotní informátoři ovšem uvádějí čísla mezi 20 a 30 tisíci.

Karakačanský obraz sebe sama

Etnografka Ženja Pimpireva se snažila podchytit složitý obrázek identity samotných Karakačanů. Identita každého jedince má multipltní a situativní povahu. Sami sebe jen těžko zařazují do očekávaných národnostních kategorií, svou národní identitu obvykle přizpůsobují konkrétní situaci. Formování velkých národů Balkánu proběhlo totiž v době, kdy tato skupina byla již etablována, spojena jazykem, vyznáním, životním stylem a příbuzenskými vazbami.

Pimpireva předkládá následující obrázek karakačanské identity. Nejdříve sami sebe definují jako Karakačany, ale potom zdůrazňují, že původem jsou Řekové, protože mluví řecky, a to ti nejčistší a nejryzejší Řekové, protože po staletí udržují endogamii. Teprve na třetím místě uvádějí, že jsou „bulharskými Karakačany“ (Pimpireva 1997: 192; Sanders 1954: 123). Z toho vyplývá, jak malou roli ve formování vlastní identity hraje pro tyto bývalé kočovníky teritorium. Většina z informantů Ženji Pimpirevy patří již k několikáté generaci Karakačanů žijících a narozených v Bulharsku, přesto však identifikace s teritoriem stojí až na posledním místě jejich sebedefinice. Na škále důležitosti tak zástupci skupiny v Bulharsku nejprve zdůrazňují náboženské vyznání, poté jazyk.

Nicméně oproti tomu moji informanti (nutno říci, že mohlo jít o informanty mladší o generaci) se bez většího zaváhání představili jako „Karakačani“ a hned poté jako „Bulhaři“. Nepodsouvala jsem jim předem připravené kategorie, protože moji informanti zpočátku vůbec nepotřebovali otázky z mé strany. Automaticky mi vyjasnili všechna témata, na která se návštěvníci obvykle ptají, a přesně mi přetlumočili celou monografii Ženji Pimpirevy. Tato publikace je mezi nimi rozšířena, velmi si jí cení a podle jejího tematického zaměření usuzují na oblasti zájmu návštěvníků. K tematickým oblastem, kterým se Pimpireva v knize nevěnuje, se informanti sami téměř nevyjadřují. Zde je patrné, jak je terén v neustálé interakci s prací etnografa a naopak.

Identita je z velké části utvářena vymezováním se vůči ostatním skupinám. Těmito skupinami jsou nejčastěji Bulhaři, byť v jistém kontextu se Karakačani i sami hlásí k bulharské identitě. Bulhaři, tedy „ti druzí“, jsou pro ně spíše obecnou kategorií usedlých zemědělců, v minulosti totiž byli usedlými zemědělci, se kterými přišli nejčastěji do styku právě Bulhaři nebo Řekové.

Další protikladnou skupinou jsou ostatní bývalí kočovníci, tedy Aromuni nebo Cigáni. Aromuni stejně jako Bulhaři nesdílí podle informantů stejné zvyky a morálku, proto nejsou nejvhodnějšími partnery pro sňatek. Výrazně se vyhrávají vůči Cigánům, kteří se svým způsobem života natolik vymykají tomu, co Karakačani považují za čestné, přijatelné, kulturní, že opozici k nim vyjadřují zcela otevřeně a přímo. Slovy jednoho z mých informantů, osmdesátiletého Georgiho I., „my nejsme cigánští korytáři, my své ženy neprodáváme“.

Poslední skupinou „těch druhých“ jsou Turci, jejichž nejvýraznější charakteristikou je muslimské vyznání v opozici k pravoslavnému křesťanství, které vyznávají Karakačani. Kalionski navíc zdůrazňuje, že Karakačani jsou především skupinou etno-konfesionální, takže náboženské vyznání má v jejich sebeidentifikaci elementární význam (Kalionski 2002: 1). Označení „Turek“ je často používáno obecně ve smyslu pohan, nevěřící. Například před obřadem křtu dochází k ceremoniálnímu předání dítěte z rukou matky do rukou kmotra a po křtu zase zpět za doprovodu fráze: „dala jsi mi turka, vracím ti křesťana“ (Pimpireva 1995: 47). Samozřejmě, že fráze by mohla znít úplně jinak, matka mohla stejně tak dát „katolíka“, „pohana“, „poturčence“. Zde je zřetelné, že právě Turci jsou považováni za přední reprezentanty jinověrců.

Etymologie názvu Karakačan a Sarakatsanoi

Samotný název „Karakačani“ je sestaven ze dvou tureckých slov „kara“ – černý a „kačak“ – uprchlík, utečenec (Marinov 1964: 12; Pimpireva 1995: 10; Urbanska 1962: 206). Výklad svého názvu informanti rádi doplňují o legendu o svém původu. Karakačani podle této legendy dříve žili usedle na dvoře v Konstantinopoli, jako blízcí přátelé panovníka. Na důkaz smutku nad tím, že Turci roku 1453 Konstantinopol dobyli, se karakačanští stařešinové rozhodli zabít všechny bílé ovce, obléknout černý šat a opustit usedlý život – raději kočovat než se podrobit Turkům. Proto se také dodnes považují za jediné čisté křesťany, kteří se Turkům nepoddali.

Tuto legendu by zčásti zpochybnil jeden z etymologických výkladů původu slova Karakačan. Ten tvrdí, že prvně vznikla varianta Sarakačan v Řecku a ta poté přešla přes Turecko, kde se přeměnila na Karakačan, až do Bulharska (Marinov 1964: 12). Podle tohoto výkladu je tedy základem aromunské slovo „sarak“ nebo albánské „sorak“, případně „Sirako“, rozhodně ale ne turecké „kara“ – černý. Další možný výklad je, že první půlka slova může být také

odvozena ze slova „kar“, což znamená pole, celkový překlad slova by tedy byl přibližně „utíkající přes pole“ (Marinov 1964: 12-13; Pimpireva 1995: 10).

Ještě složitější výklad původu má řecké označení – Sarakatsanoi. Toto slovo mohlo vzniknout z aromunského slova „sarak“ – chudý – nebo albánského „sorak“, což znamená bídný nebo nečestný člověk (Pimpireva 1995: 10-11). Na základě diference v jazyce a způsobu obživy je okolní zemědělské obyvatelstvo vnímalo jako cizí – „ty druhé“, a tudíž z vnějšku připisované charakteristiky Karakačanů svým významem odráží právě nekulturnost, nepředvídatelnost a nebezpečnost toho, co je „cizí“. Další možný původ slova Sarakačan může být odvozován od vsi „Sirakovo“ v pohoří Pindu, kde tato skupina v určitém období zřejmě pobývala (Marinov 1964: 13; Pimpireva 1995: 11), nebo od názvu vsi „Sakaresi“ (Marinov 1964: 13).

Jazyk

Karakačani užívají vlastní jazyk, který nazývají „romaiká“. Jedná se o starý dialekt řečtiny, konkrétně jeden ze severních dialektů novořečtiny. Tento jazyk používají hlavně pro hovory v rodině a uvnitř svého společenství (Pimpireva 1995: 11). Na základě výzkumu několika řeckých dialektů a karakačanské řečtiny profesor Höeg odvodil, že karakačanský jazyk vznikl přibližně před 4 až 5 stoletími (Höeg 1925: 82).

V jazyce jsou ovšem zřejmé slovanské znaky v lexiku (Marinov 1964: 11; Nešev 1998: 11). Karakačanský jazyk se používá hlavně pro domácí hovory. Protože jsou dnes všichni Karakačani v Bulharsku bilingvní, jejich mateřský jazyk podléhá silnému vlivu bulharštiny (Nešev 1998: 26). Dříve byl bilingvismus nebo v některých případech i trilingvismus pouze výsadou mužů, protože jen ti byli ve styku s cizojazyčnými mluvčími, měli na starosti prodej a nákup produktů, měli přístup do veřejné sféry (Pimpireva 1997: 184). Ženy nejdéle udržovaly karakačanský jazyk v relativně čisté a jen pomalu se měnící podobě.

Původ

Na tomto místě bude třeba odhalit mozaiku několika okruhů hypotéz o možném původu Karakačanů. Vzhledem k nedostatku pramenů, vypovídajících o starších obdobích života této skupiny, jsou všichni vědci zabývající se jejich původem nuceni pohybovat se jen v hypotetické rovině. Zvýšený zájem o původ Karakačanů se začal projevovat relativně pozdě, a tak o nich nenajdeme téměř

žádné zmínky v písemných historiografických pramenech. Coby lidé bez politické historie (Pimpireva 1995: 19) byli historiografy dlouho opomíjeni. Jejich historie je pouze orální, a to vinou převládající negramotnosti u generace, od které by se očekávalo, že národní příběh písemně zaznamená (Kalionski 2002: 3). Navíc podle Kalionského se jedná o jednu z balkánských pre-nacionálních skupin, která si zachovala svébytnost do dnešních dnů a jen těžko je v dnešním nacionálním chápání Balkánu uchopitelná (Kalionski 2002: 3).

Karakačani stáli mimo spory soupeřících nacionálních ideologií v letech 1880 až 1920 (Kalionski 2002: 9). V názorech na původ Karakačanů se setkáváme s dvěma hlavními směry. První z nich zdůrazňuje především archaičnost a původnost Karakačanů na Balkánském poloostrově, druhý spojuje jejich kořeny s některým z emancipovaných moderních národů obývajících sousední země. Oba názorové proudy ovšem mají své rezervy. Zatímco v prvním z nich posloužili Karakačani jako předmět zjednodušujícího „orientalizujícího“, v tomto případě přesněji „archaizujícího“ smýšlení, ve druhém se naopak Karakačani stali jakousi kořistí. O tu se vědci z jednotlivých zemí přetahují zřejmě právě proto, že dokladů je tak zoufale málo a prostor pro vykonstruování pojítka, které by zahrnulo Karakačany do jednotlivých nacionálních ideologií, je velký. Čtenáře tedy jistě nepřekvapí, že hypotetický řecký původ Karakačanů prosazují především řečtí autoři a thrácký původ zase hlavně bulharští autoři, kteří považují Thráky za jednu ze základních skupin, z nichž se zrodil současný bulharský národ. Každá ze stran se snaží nějak zahrnout Karakačany do svého národního příběhu.

Moji informanti sami, jak bylo již výše řečeno, se cítí být řeckého původu. Jako svou původní domovinu nejčastěji jmenují pohoří Pindos, konkrétně vesnici nebo oblast s názvem Sirako (Sirakovo, Sarakačanovo), kde údajně žili usedle, a v letech 1740-1824, kdy oblast spravoval Ali Paša Janinský, masově přešli ke kočovnému pastevectví a odešli na území dnešního Bulharska, Makedonie, Srbska, někteří i do Malé Asie (Marinov 1964: 13; Pimpireva 1995: 21; Urbańska 1962: 206). Zde bude dále nastíněno dělení hypotéz (hypotéza o řeckém, aromunském, thráckém a tureckém původu), jež používá rovněž Pimpireva (Pimpireva 1995) i Kalionski (Kalionski 2002). Nebudeme se podrobněji zabývat relativně marginální hypotézou o tureckém původu Karakačanů, podle níž původně mluvili turecky a byli součástí některé ze středověkých tureckých nomádských populací (Pečenězi, Uzi, Kumáni), které v období mezi 11. a 13. stoletím přišly na Balkán. Jedna z těchto tureckých populací se údajně oddělila a přijala řecký jazyk (Pimpireva 1995: 20-21).

Podle první hypotézy jsou Karakačani původně „čistými Řeky“, někteří řečtí vědci dokonce přisuzují řecký původ nejen Karakačanům, ale i Aromunům neboli Kucovlachům (Campbell 1964: 3; Marinov 1964: 11; Urbańska 1962: 208). V rámci této teorie lze rozlišit ještě dva proudy. Ten první považuje za předky dnešních Karakačanů nomádské nebo polonomádské populace žijící v pohořích Gramos a Pindos, které odtud byly v byzantském období vytlačeny Aromuny. Druhý názorový proud naproti tomu tvrdí, že předkové Karakačanů žili až do 14. století usedle a až poté byli přinuceni přejít ke kočovnému životu (Pimpireva 1995: 19-20). Tyto hypotézy se opírají hlavně o antropologické a lingvistické shody u Karakačanů a Epirských Řeků. Dále je často poukazováno na podobnost v ornamentice a geometrickém stylu Karakačanů a pre-klasických obyvatel dnešního Řecka. Kalionski se však k poslednímu zmíněnému argumentu staví skepticky. Při troše snahy totiž stejně blízké analogie najdeme např. i u Juruků, Kurdů a dalších skupin, nevyjímaje původní obyvatele Severní Ameriky. Proto tyto podobnosti v ornamentice nelze brát za přesvědčivý doklad původu (Kalionski 2002: 11-12).

S druhou teorií – teorií o aromunském původu – přišel poprvé Konstantin Jireček. Ten tvrdí, že Karakačani jsou původně Aromuni, kteří během svých zimních pobytů na Apeninském poloostrově přijali řecký jazyk a celkově se pořečtili (Jireček 1888: 306). Zastáncem této teorie je také srbský geograf J. Cvijč, rumunští historici N. Jorga, T. Kapidan (Marinov 1964: 11; Pimpireva 1995: 20) a polský etnograf K. Dobrowolski (Urbańska 1962: 207-208). Za kulturní pojičko Karakačanů a Aromunů je brán hlavně jazyk, především lexikum, folklór, sociálně-ekonomická struktura a celkový životní styl (Kalionski 2002: 11).

Hlavním argumentem proti této teorii je, že ani ve fonetice ani v gramatické struktuře nenacházíme v karakačanské řečtině znaky shodné s jazykem Aromunů. Kdyby tedy Karakačani byli helenizováni, dalo by se předpokládat, že jisté rysy jejich původního jazyka se do toho nového promítnou. Zároveň je patrná i rozdílnost ve sňatkových vzorcích (Höeg 1925: 78).

Dále následuje hypotéza o thráckém původu. Tato teorie je co do počtu zastánců nejvíce rozšířena a přijímána. Zástupci této teorie tvrdí, že Karakačani jsou potomky autochtonního obyvatelstva Balkánského poloostrova, tedy Thráků a Ilyrů, z nichž jedna skupina byla romanizována, to jsou dnešní Aromuni neboli Kucovlaši, a druhá skupina byla pořečtjena, to jsou právě Karakačani. Sám Marinov na základě výzkumu jazyka zdůrazňuje výraznou příměs bulharských slovanských rysů. Bulhaři ovlivnili především skupinu Karakačanů

a poněkud méně skupinu Aromunů (Marinov 1964: 12; Urbańska 1962: 208). Zastánci tohoto názorového proudu jsou bulharský etnograf Vasil Marinov a bulharský historik Alexej Kalionski.

Názorový proud obhajující thrácký původ Karakačanů zdůrazňuje prastarost a původnost skupiny Karakačanů na Balkánském poloostrově. K závěrům, které by tento vědecký tábor jistě podpořily (kdyby jejich práce byla známa ve společenských vědách), došli vědci z Institutu experimentální morfologie a antropologie Bulharské akademie věd Janeva, Stoev a Kavgazova, kteří se zabývali distribucí krevních skupin AB0 a Rh faktoru ve skupinách žijících na Balkáně a poté srovnáváním těchto dat s výsledky naměřenými v jiných zemích. Z jejich příspěvku vyplývá, že skupina Karakačanů se ve vzorci distribuce krevních skupin a Rh faktoru liší od skupin Řeků, Turků i Bulharů, což je především patrné, pokud jde o distribuci Rh faktoru. Klastrová analýza poté Karakačany zařadila do skupiny zcela oddělené od všech populací obývajících Balkán. Tuto větev nazvali Janeva a kol. „paleoeuropoidní“. Tu ještě dále rozdělili na větev „paleoiberskou“, kterou tvoří Baskové, a „paleobalkánskou“, kterou tvoří Karakačani a obyvatelé horského regionu Zlatograd, jenž byl díky specifickým historickým podmínkám dlouhodobě izolován od ostatní bulharské populace. Výsledky tedy nasvědčují tomu, že co se distribuce krevních skupin a Rh faktoru týče, Karakačani mají blíže k Baskům než k Turkům, Bulharům a Řekům (Janeva et al. 2005).

Kalionski dále zmiňuje výzkum řeckého fyzického antropologa Pouliana z roku 1980. Ten označil karakačanský fyziologický typ jako nejstarší v Evropě, prý mnohem starší než známe u Basků nebo Laponců. Dále u Karakačanů objevil dávné mongoloidní rysy a za jedinou možnou analogii jejich fyziologie považuje fyziologii lidí z neolitu či dokonce mezolitu. Jednotlivé části tohoto výzkumu kritizuje Kalionski z pozice historika například tak, že absence keramiky ještě nemusí odkazovat k tomu, že skupina je neolitickým reliktem (Kalionski 2002: 13), ale třeba k tomu, že keramika byla moc křehká a těžká pro neustálé přesuny.

Způsob obživy v období kočovného pastevectví

V období kočovného pastevectví se Karakačani živili chovem ovcí, koz a koní. Zřídka chovali také prasata a drůbež, ovšem nejzásadnějším zvířetem pro Karakačany byla ovce. Se stády čítajícími několik tisíc kusů přecházeli během roku mezi dvěma druhy pastvin. Celý svůj majetek si s sebou převáželi na koňských

karavanách. Horké léto trávili s ovce na vysokohorských pastvinách ve Staré Planině, Rile, Rodopech či Trojanské planině a zimu v přímořských nížinách. Později vlivem intenzifikace zemědělství a rozšiřování obdělávané půdy byli vytlačováni v létě výše do hor a v zimě mimo výhodné, obdělávatelné plochy. Žili střídavě ve dvou typech krajiny. Byť za svůj domov považovali horské regiony, kde trávili léto, stejně jako Juruci považovali i Karakačani za region svého původu místo, kde zimovali (Kalionski 2002: 6).

Na zimu sháněli svá stáda do rovin, kde bylo tepleji a ovce tam mohly najít pastvu přes celou zimu. V době osmanské nadvlády nacházeli nejčastěji své letní pastviny v Řecku a Turecku. Později, po odtržení bulharského území od Osmanské říše roku 1878 (dále k němu budu referovat jen jako k „osvobození“),² se pastevcům přechod bulharsko-řeckých a bulharsko-tureckých hranic zkomplikoval a museli si vybrat jen jeden stát, v jehož rámci se pak celoročně rozhodli pohybovat (Pimpireva 1995: 90). Některé skupiny zimovaly v Anatólii a východní Thrákii, hlavně v okolí měst Edirne, Babaeski, Hayrabolu nebo Kirklare (viz Obr. 3). Za doby osmanské nadvlády stačil Karakačanům pro zcela svobodný pohyb po celé Anatólii a Thrákii jen dokument zvaný „nafuz“ nebo „teskere“. Po osvobození bylo k překročení hranic potřeba cestovních pasů a mnoha jiných dokumentů a za stáda museli platit vysoké poplatky (Marinov 1964: 29-31; Nešev 1998: 20).

Ustanovení bulharsko-tureckých hranic po osvobození s sebou přineslo ještě jiné problémy, Karakačani už nemohli obchodovat s ovce na území Turecka. Všechny ovce byly přepočítávány při cestě tam, po celou dobu vedeny v evidenci a při cestě zpět měli povolenu ztrátu ovcí 10 %. Pokud se vraceli s menším množstvím ovcí než 90 % z původního stáda, museli za každou chybějící ovci platit pokuty jak turecké, tak bulharské straně.

Karakačani se brzy na tuto situaci adaptovali a jednoduše přestali bulharsko-tureckou hranici překračovat, protože to pro ně začalo být nevýhodné. Někteří z nich natrvalo zůstali na turecké straně a asimilovali se (Marinov 1964: 29-31). Roku 1933 byl definitivně zamezen přechod tureckých hranic. Karakačani, kteří tou dobou putovali se svými stády do Turecka, byli nuceni se na hranicích otočit a vrátit. Aby celá stáda nepomřela, museli je před zimou urychleně rozprodat, a to výrazně pod cenou. Mnozí z pastevců již po této

---

² „Osvobozením“ je v bulharské literatuře vždy myšlen sanstefanský mír, který ukončil rusko-tureckou válku (1877-1878), po uzavření tohoto míru byla obnovena samostatnost Bulharska. Dnes tuto událost Bulhaři oslavují jako státní svátek (3. března).

zkušenosti odmítli stáda dalším rokem obnovit a přešli k usedlému životnímu stylu (Marinov 1964: 32). Druhá část Karakačanů zimovala v tzv. „Bělomoří“, tedy v Řecku, v nížinách u Středozemního moře (viz Obr. 3). V Řecku zimovali nejčastěji v Orfanském zálivu a okolí Xanthi, Séres, Dráma, Souflí, Kavála a Soluně (Thessaloniki). Během zimního období 1943-1944 byly uzavřeny hranice mezi Bulharskem a Řeckem a Karakačani zimující v Řecku byli nuceni zůstat (Marinov 1964: 31-33).

Rok 1944 byl po mnoha stránkách kritickým. Ministerstvo zemědělství začalo kontrolovat pohyb Karakačanů a ti tak zimoviště dostávali jen na příděl. Často na takový verdikt museli se svými stády dlouho čekat i po příchodu prvních mrazů a ztráty na stádech tak stále narůstaly (Marinov 1964: 32-33). Uzavírání řeckých i tureckých hranic vyvolalo výrazné změny v obživných strategiích Karakačanů. Ti, kteří zůstali na území Bulharska, byli nuceni přivyknout tužším zimám, které je mnohdy zastihly nepřipravené, a také nedostatku pastvy, především přes zimu. Chybějící přirozenou pastvu museli kompenzovat nákupem krmiva, jehož cena také výrazně určovala jejich pohyb, putovali, pokud to bylo možné, hlavně tam, kde bylo tím rokem krmi-vo nejlevnější.

Po uzavření hranic hledali nová zimoviště v rámci Bulharska (viz Obr. 2). Nakonec zimovali v přibližně pěti oblastech. První oblast byla při pobřeží Černého moře kolem měst jako Burgas, Nesebar, Primorsko. Do této oblasti se přesouvali na zimu hlavně ze Staré Planiny a Sredné Gory. Druhá oblast se rozkládala kolem měst Elchovo, Topolovgrad a Jambol, třetí nad severovýchodním cípem Rodop kolem měst Chaskovo, Kardžali, Charmanli a Svilengrad, což bylo zimoviště hlavně skupiny z Rily a západních Rodop, čtvrtá kolem města Petrič a pátá na severovýchodě Bulharska kolem měst Lom, Vraca, Berkovica a Michajlovgrad, tam zimovali Karakačani ze západní Staré Planiny a Rily. Další, už méně početné skupiny zimovaly také v okolí měst Varna, Kazanlak, Stara a Nova Zagora, Plovdiv nebo Pazardžik (Marinov 1964: 32; Pimpireva 1995: 88).

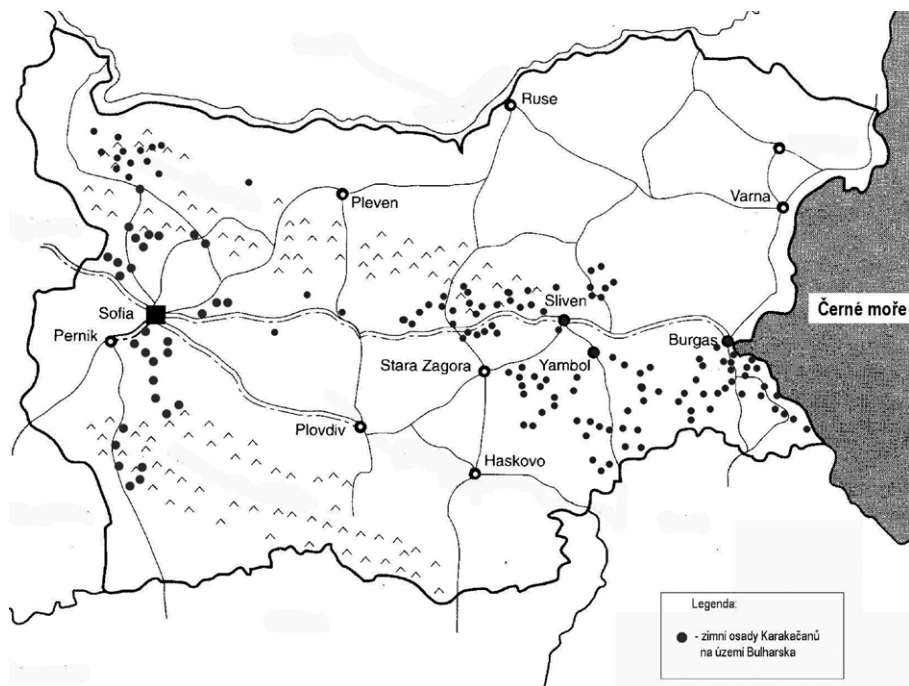
Celoročně žili v kruhových kopulovitých kolibách postavených z přírodních materiálů, jako byly větve, sláma a listí. Jednu kolibu stavěli na letní sezónu a jednu na zimní. Během přesunů spali jen pod jednoduchým stanem (Urbańska 1962: 219). Koliby bývaly přibližně o průměru 6–7 m a byly 4–6 m vysoké. Kostra koliby byla pletená z proutí a z vnějšku se na ni v řadách připevňovaly snůpky slámy. Zevnitř se koliba mohla ještě omazat hlínou (Urbańska 1962: 218-219).

Hlavním zdrojem obživy Karakačanů v období kočovného pastevectví byly ovce. Obchodovali jak se živými zvířaty, tak s mléčnými produkty (především sýry) a vlnou, sbírali a prodávali i ovčí hnůj, který byl ceněným hnojivem u podhorských zemědělců. Někteří z nich dokonce platili Karakačanům, aby při přesunech nocovali se svými stády právě na jejich poli a prohnouli ho tak (Marinov 1964: 51). Jak je tedy vidět, téměř nic z ovce nepřišlo nazmar a ovce tak znamenala opravdu mnohostranný zdroj příjmů.

Stáda ovcí dělili do tří sekcí. V první sekci byly ovce březí nebo ovce s nejmenšími jehňaty a ovce dojně. V druhé sekci byly ovce jalové a berani a ve třetí sekci odrostlá jehňata z minulého roku (Campbell 1964: 19). První části stáda se pokoušeli zajistit co nejlepší pastvu, protože právě příjmy z jehňat a mléka byly pro celou skupinu nejzásadnější. Od listopadu do ledna se rodí jehňata, a proto se tyto ovce vždy pásly blízko osady. Přibližně od února pak začínala dojná sezóna. Ne déle než čtyři týdny byla jehňata ponechána u matek a potom se prodala. Ponechalo se jich ve stádě jen několik tak, aby poměr ovcí a beránek byl vyvážen (Campbell 1964: 19-21). Ovce se dojily v košárech (Obr. 6.), speciálních ohradách, kde u východu z ohrady dojiči odchytávali ovce jednu po druhé a postupně dojili. Karakačanská ovce nadojí za jednu sezónu cca 30-32 litrů, což je přibližně polovina toho, co nadojí na mléko vyšlechtěné druhy ovcí, ale na druhou stranu je velmi odolná a Karakačani těžili především z množství ovcí, které byli schopni pěstovat (Marinov 1964: 57). Berani a jalové ovce, tedy druhá část stáda, se obvykle pásli vysoko v horách na chudších pastvinách. Trochu lepší pastvy se dostávalo odrostlým jehňatům (Campbell 1964: 22). Ovcím byly stavěny přímo na pastvinách přístřešky proti dešti, jejichž stavba bývala, vyjma drobné mužské asistence, ženskou prací, stejně jako stavba obytných kolib (Marinov 1964: 49-51).

Dokud měli přístup k zimním pastvinám v Řecku a Turecku, pastva obvykle stačila po celý rok, ale pokud byla tvrdší zima, byli nuceni doplňovat stravu zvířatům kupovaným senem a obilím. Poté, co omezili své trasy jen na území Bulharska, stal se nákup krmiva (seno, kukuřice, ječmen, žito, oves, cukrová řepa) každoroční nezbytností. I v předchozím období museli po celý rok kupovat pro ovce, kozy a koně sůl (Marinov 1964: 52-56).

Mléko zpracovávali Karakačani buď sami doma a finální produkty pak prodávali, nebo toto přenechávali specializovaným sýrárnám. Sýrárny měly své nezastupitelné místo především ve výrobě žlutého sýra „kaškaval“, který se nevyplácelo vyrábět v malém množství. Sami Karakačani měli několik alternativních druhů trvanlivého sýra, takže „kaškaval“ nebyl jejich stěžejním

Obr. 1 Rozložení zimních sídel Karakačanů na území Bulharska. Obrázek je schematizovanou podobou mapky ručně nakreslené Vasilem Marinovem (Marinov 1964).

produktem (Marinov 1964: 58-67). Sýrárny byly buď dočasné nebo stálé. Stavěly se obvykle v blízkosti vodního zdroje na chladném místě (Marinov 1964: 62). Mistr sýrař byl často obchodníkem z města (Marinov 1964: 70).

Mezi nejdůležitější produkty z ovčího mléka patřilo „sirene“, čerstvý bílý sýr podobný řeckému sýru „feta“. Vyráběl se v několika podobách, pro Karakačany nejnepřítější bylo tzv. „tulumsko sirene“ a „sirene stombotiri“. „Tulumsko sirene“ byl trvanlivý druh sýra, zrající ve vaku z ovčí kůže. Tento vak měl podobu ovce stažené z kůže se zavázanými otvory po končetinách zvířete. Vlna se z kůže ostříhala úplně nakrátko, vak se otočil ostříhanými chlupy dovnitř a do něj se kladlo sirene. Tak bylo vhodně uskladněno pro převoz. „Sirene stombotiri“ je předstupeň „kaškavalu“, je to tvrdý, trvanlivý druh sýra. Dále se z ovčího mléka vyráběl výše zmíněný „kaškaval“, tvaroh, máslo a jogurt (Marinov 1964: 58-62; Nešev 1998: 30). Syrovátka se poté používala jako krmivo pro psy nebo prasata tam, kde se prasata pěstovala (Marinov 1964: 56).

Karakačanská ovce je navíc zdrojem pevné a hrubé vlny, která se používala na výrobu hrubších tkanin, plachet, dek, pytlů, provazů a tlumoků (Marinov 1964: 80). Ovce se stříhala jednou ročně, stříhání probíhalo postupně během teplých letních měsíců, a pokud vlnu stříhali během přesunů mezi letními a zimními pastvinami, rovnou ji prodávali. Jeden pastevec byl schopen ostříhat v průměru 10-30 ovcí denně. Zpracovávání tmavé vlny karakačanské ovce – praní, barvení, sprádání a tkaní nebo pletení – byla výhradně ženská práce. Karakačani dokonce používali svůj vlastní jednoduchý druh tkalcovského stavu, který byl nohama pevně zapuštěn v zemi uvnitř obytné koliby. Při přesunech pak s sebou přenášeli jen nejdůležitější části stavu a zbytek si zhotovovali na novém místě znovu (Marinov 1964: 77).

Ženy se střížby nesměly účastnit, stejně jako mnoha dalších prací kolem ovcí (Marinov 1964: 72; Markowska 1962: 235). Ovce měly význačné postavení v symbolickém systému Karakačanů, byly považovány za boží zvířata. Ženám nejen nepříslušela privilegovaná práce kolem nich, ale v určitých obdobích, například v době periody (Campbell 1964: 26-35) nebo těhotenství (Pimpireva 1995: 48), bylo dokonce ženám zakázáno se k ovcím jen přiblížit. Žena pro ovci znamenala nebezpečí, obzvláště v obdobích, kdy se nějakým způsobem zviditelnila její reprodukční schopnost, protože ovce nepatřila do ženské sféry (Campbell 1964: 26-35). Takto tedy můžeme vysvětlit následující fotografii. Žena po klimakteriu, po skončení reprodukčního období, už nebyla pro ovce nebezpečná a ve výjimečných případech se mohla zapojit i do takových prací, jako bylo dojení. Mladá děvčata však na fotografii stojí za pleteným plotem košáru a ke zvířatům se přiblížit nesmějí.

Karakačani chovali také kozy, ale to v nepoměrně menším počtu než ovce, větší poměr koz ve stádu totiž mohl znamenat ztrátu prestiže celé skupiny (Campbell 1964: 31). V symbolickém systému Karakačanů je koza ďábelským zvířetem, charakteristickým nenasytností a vychytralostí, patřícím konceptuálně do ženské sféry, proto veškeré činnosti kolem koz vždy vykonávaly ženy a činnosti kolem ovcí zase muži. Výjimkou bylo pasení kozího stáda daleko od domova, což by nebylo slučitelné s mateřskými povinnostmi. Jinak ovšem záměna těchto sfér znamenala potupu a zostuzení, například když muž byl viděn při dojení kozy (Campbell 1964: 26-35). Hlídat kozí stádo mohl jen mladík před vojenskou službou, tedy muž, jenž ještě nenaakumuloval významné množství cti, kterou by tímto mohl ztratit (Campbell 1964: 26-27). Ženy kozy pravidelně dojily, mléko nosily na prodej do sýrárny a sbíraly hnůj na prodej nížinným zemědělcům. Z kozích chlupů potom vyráběly plachty odolné proti dešti (Campbell 1964: 31).

Obr. 2 Dojení, 1956, lokalita „Čumena“, poblíž Koprivšice. Zdroj: Georgieva 2000: 25.

Dalším důležitým zvířetem pro přežití Karakačanů byl kůň. Koně sloužili nejen k transportu vybavení domácnosti mezi zimními a letními pastvinami, ale také k přepravě mléka do sýráren nebo hotových mléčných produktů na trh. K tomuto účelu se ale ještě více než koně používali osli. Oslí také mívali speciální úkol, a to nosit potraviny pastevcům odříznutým vysoko v horách se stádem jalových ovcí a beranů (Marinov 1964: 56). Celkem nákladný chov koní si Karakačani kompenzovali tím, že v letním období koně pronajímali na různé sezónní práce zemědělcům. Výměnou za práci koní bylo často obilí (Marinov 1964: 54; Nešev 1998: 12).

Na některých místech chovali Karakačani i prasata. Ta jsou, narozdíl od ostatních domácích zvířat chovaných Karakačany, méně odolná a náročné přesuny spolu se stády by nezvládla. Proto zpravidla chovali prasata jen ve svých letních osadách a před přesunem na zimoviště je pokaždé porazili a maso se solí usušili na suchém horském vzduchu na „*pastarmu*“ (Marinov 1964: 56), což je na Balkáně tradiční a osvědčený způsob konzervace masa. Ještě častěji než s prasaty jsme se u Karakačanů mohli setkat s chovem drůbeže. Drůbež naopak nejčastěji chovali na zimovištích (Marinov 1964 56-57; Nešev 1998: 19). Vejce byla používána jak k domácí spotřebě jako potravina pro děti, tak k výměnnému obchodu ve vesnici. Vejce a kozí produkty byly obvykle jediným vlastním zdrojem příjmu žen (Campbell 1964: 32-33).

Sociální organizace v období kočovného pastevectví

Základní jednotkou Karakačanské společnosti dodnes je nukleární rodina. V období kočovného pastevectví nebyla možná, díky neunilineárnímu principu příbuzenství, žádná dlouhodobá korporovaná jednotka vyššího řádu než nukleární rodina (Campbell 1964: 51). Nukleární rodina je nejmenší a zároveň jedinou dlouhodobou rezidenční, ekonomickou, politickou a náboženskou jednotkou. Každý Karakačan je za svůj život členem dvou nukleárních rodin: orientační a prokreační. U Karakačanů se setkáme ještě s mezistupněm. Rodiče poté, co vyvdali a oženili všechny potomky, zůstávali žít s prokreační rodinou svého nejmladšího syna a vytvářeli tím třetí typ (Campbell 1964: 53; Pimpireva 1995: 40). Život v jednotlivých typech nukleární rodiny s sebou nese role a povinnosti, které se částečně navzájem vylučují. Založením vlastní rodiny muž nabývá výhradní povinnosti chránit svou novou rodinu a hájit její zájmy, které najednou mají přednost před všemi ostatními zájmy, tedy i zájmy jeho orientační rodiny. Žena se vstupem do manželství opouští zcela svou orientační rodinu a taktéž tím končí její závazky k ní (Campbell 1964: 53).

Pro každou sezónu formovali Karakačani dočasné skupiny příbuzensky provázaných nukleárních rodin, tzv. „*odžak, stani, badžjo, kompanija*“ nebo „*machala*“ (Pimpireva 1995: 26). Pimpireva tuto skupinu, pro kterou budu nadále používat název *stani*, definuje jako mezistupeň mezi příbuzenskou a ekonomickou skupinou, mezi velkorodinou a jednotným zemědělským družstvem. Protože jednotlivé *stani* fungovaly poměrně izolovaně a nezávisle jak jedna vůči druhé, tak vůči skupinám usedlých vesničanů, představují podle Pimpirevy etnosociální organismus (Pimpireva 1995: 34-35). *Stani* je složena z příbuzných jak pokrevních, tak afinních a výjimečně se do ní mohli zapojit i nepřibuzní. Členství ve *stani* bylo zcela dobrovolné, byť bez členství v ní by pro mnohé bylo velmi problematické přežití (Campbell 1964: 94).

Její velikost byla dána početností stád a také kapacitou pastvin v dané oblasti (Campbell 1964: 89; Pimpireva 1995: 26). *Stani* se s postupem času zmenšovaly, protože díky industrializaci a intenzifikaci v zemědělství se zmenšovaly plochy použitelných pastvin, především letních (Sanders 1954: 122, 128), a korporované skupiny se tedy musely zmenšovat v závislosti na možnosti společné obživy. Zatímco v časech turecké nadvlády měly *stani* i 30-40 rodin, například v roce 1951 na Kotlensku již nečítaly více jak 11 rodin (Marinov 1964: 16; Nešev 1998: 16; Urbańska 1962: 217).

Stani měla za cíl především usnadnit péči o stáda v problematických etapách roku, jakou pro Karakačany představovala hlavně zima (Campbell 1964: 88-94). Společná koexistence těchto rodin trvala jednu sezónu – 6 měsíců – a na sezónu další se formovala znovu v novém složení (Pimpireva 1995: 26). V letním období byly *stani* obecně početnější, protože nároky na pastvu byly menší a bylo možno sdružovat větší společná stáda bez obav o nedostatek pastvy (Campbell 1964: 91).

Jádrem *stani* byla skupina bratrů s jejich ženami a dětmi. Dále se mohly přidružit ještě rodiny bratranců a jiní příbuzní (Pimpireva 1995: 26). *Stani* měla svého vůdce „*kechaja*“, „*čelnik*“ nebo u řeckých Sarakatsanů „*čelingas*“, který byl vlastníkem největšího stáda, organizátorem všech činností kolem společných stád a reprezentantem celé skupiny ve styku s okolní populací. Podle Pimpirevy se *kechajou* člověk stal právě na základě svého bohatství – velikosti stáda a důvěryhodnosti mezi příbuznými (Pimpireva 1995: 27-28). Podle Campbella však pozice *kechaji* byla dána čistě strukturálně, nebyl ani nutně nejbohatším Karakačanem ani charismatickým vůdcem, býval jím nejčastěji nejstarší bratr ze sourozenecké skupiny, jehož osobní kvality nebyly v tomto případě důležité (Campbell 1964: 93). Většina autorů se však také shodne na tom, že pozice *kechaji* bývala dědičná (Marinov 1964: 20-21; Pimpireva 1995: 27). Dodnes je mezi Karakačany často zdůrazňována jejich příslušnost k rodu nějakého *kechaji*. Pokud v rodu nějakého měli, obvykle přesně znají svou příbuzenskou vazbu k tomuto předkovi a rádi se touto charakteristikou prezentují.

Kechaja na počátku sezóny shromáždil rodiny, případně ještě najal navíc nepříbuzné pomocníky, podle početnosti společných stád pronajal pastviny, zajistil odbyt mléka, vybudování sezónní mlékárny a sýrárny poblíž pastvin, nákup potravin a dalších věcí, které bylo třeba dovážet z města, vedl účty za všechny výdaje a na konci sezóny přerozděloval stáda i vydělané peníze (Pimpireva 1995: 27-28).

Právě proto, že byl pověřen veškerým stykem s veřejností, byl *kechaja* v minulosti jediným gramotným členem *stani* a také obvykle ovládal několik jazyků, podle trasy kočování. Některé *stani* si postupem času najímaly učitele, aby během letní sezóny vyučoval jejich děti. Takové školy na některých místech fungovaly v době od května do října a byly určeny hlavně pro chlapce (Čaušis 2007: 45). Negramotnost se ale ještě dlouho udržela u karakačanských dívek, které byly dlouhou dobu odštěpeny od výuky. Jedna z informantek sugestivně popisovala svůj povinný nástup do bulharské školy roku 1958, ve svých 10 letech. Do té doby ona a ostatní karakačanské děti z její skupiny neznaly

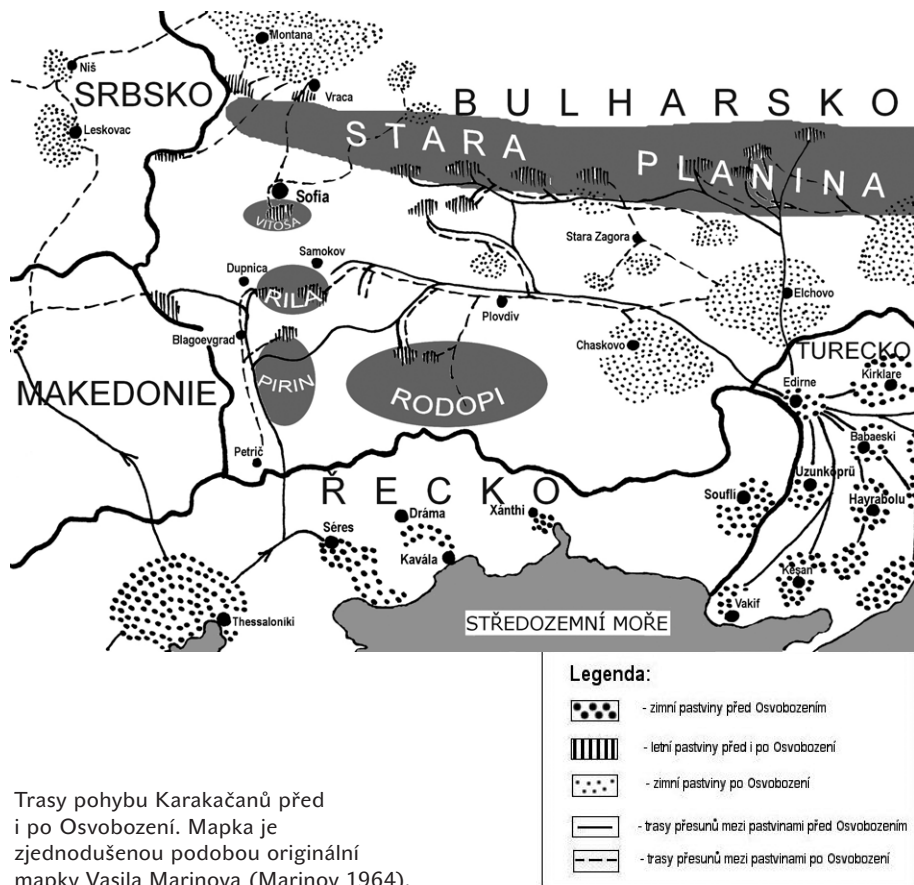
bulharštinu ani se nedostaly do kontaktu s usedlou populací. S vyučováním přímo uvnitř *stani* se tedy ne všechny karakačanské děti během nomádkého období setkaly, byť je oblíbeným námětem mnoha fotografií. Některé *stani* byly po zavedení povinné školní docházky nuceny nechávat děti školního věku v nížinách po celý rok s jednou nebo dvěma staršími ženami, což ovšem výrazně narušilo jejich systém dělby práce uvnitř rodiny (Markowska 1962: 230).

Prostorově dočasná vesnička jedné *stani* odrážela aktuální sociální strukturu. V samém středu měl kolibu *kechaja* a kolem byly ostatní koliby rozmístěny tak, že aktuální vzdálenost odrážela vzdálenost příbuzenskou (Pimpireva 1995: 30). *Stani* měla vnitřní hierarchii, dělila se podle několika os. Dětila se na dvě podskupiny právě podle příbuzenské blízkosti ke *kechajovi*, a to na rodiny vyšší a nižší (Marinov 1964: 16; Nešev 1998: 16). Dále se dělila podle věku a pohlaví. Ženy a mladí byli vždy v podřízeném postavení k mužům a starším (Pimpireva 1995: 31).

Sedentarizace

Proces sedentarizace Karakačanů sice nejvýrazněji probíhal od roku 1958, ale šlo o proces postupný a sledovatelný už od dob turecké nadvlády. Pimpireva se pokusila doložit několik vln sedentarizace ještě před samotnou kolektivizací v padesátých a šedesátých letech (Pimpireva 1995: 86-98). Asi nejzásadnější změny na bulharském území nastaly na přelomu 19. a 20. století, kdy ono území zůstalo volné po odchodu osmanských Turků. Vznikly nezávislé státy založené na nacionálním principu. Hraniční poplatky a jiné oficiality donutily časem Karakačany, aby vtěsnali svůj celoroční pohyb jen na území jednoho ze států, souběžně docházelo také k intenzifikaci zemědělství. Během tohoto procesu byla velká část půdy v nížinách, která sloužila jako zimní pastviny kočovných pastevců, proměněna na půdu zemědělsky využívanou (Pimpireva 1995: 91). Karakačani tím pádem byli nuceni pro svůj zimní pobyt volit nevýhodné, výše položené regiony. Zima a nedostatek pastvy je vedly k tomu, že začali každoročně nakupovat krmivo pro dobytek, což představovalo výrazný zásah do jejich rozpočtu. To vedlo jen k dalšímu zmenšování stád a nárůstu střetů zájmů s usedlými zemědělci (Pimpireva 1995: 88).

Rusko-turecká válka, která skončila roku 1878, vyvolala velké přesuny obyvatel. Turci hromadně odcházeli z Bulharska a zanechávali za sebou celé vylištěné vesnice. Mnozí Karakačani této příležitosti využili a koupili domy a pozemky po Turcích. Takto například vznikla dnes jediná čistě karakačanská

Trasy pohybu Karakačanů před i po Osvobození. Mapa je zjednodušenou podobou originální mapky Vasila Marinova (Marinov 1964).

vesnice Goljamo Čočoveni na Slivensku. Tato vesnice byla předtím celá turecká (Marinov 1964: 117; Pimpireva 1995: 89).

Vedle mnoha vnějších změn docházelo i uvnitř jednotlivých *stani* k rostoucí sociálně-ekonomické diferenciaci a nárůstu samostatnosti jednotlivých nukleárních rodin. Díky častějším kontaktům s usedlým obyvatelstvem začali někteří s novými formami obživy. Podle Pimpirevy byly ale nejsilnějším podnětem k usídlení klimatické podmínky (Pimpireva 1995: 89). Stačila jedna chladná zima, kdy uhynul větší počet ovcí ze stáda, a Karakačani se obvykle nesnažili stádo obnovit a rovnou přešli k usedlému životu. Ty rodiny, které žádná taková katastrofa nepostihla, pak kočovaly tak dlouho, jak jen to bylo možné – tedy do roku 1958. Markowska zdůrazňuje v procesu sedentarizace úlohu povinné

vojenské služby a povinné školní docházky pro karakačanské děti. Oba tyto faktory vedly k navázání nových vztahů s usedlou populací a asimilací. Docházka do školy vyžadovala, aby pastevcí zanechali své děti se skupinou žen v nížinách, vojenská docházka zase vedla k vytvoření přátelských pout s bulharskými vojáky. Markowska zde logicky poukazuje na situace, kdy jedinec je v jiném etnickém prostředí a podvědomě se mu přizpůsobuje (Markowska 1962: 230).

První vlna výraznější sedentarizace bulharských Karakačanů proběhla za první světové války. Důvodem bylo odebrání stád a produktů pro armádu a celkové oslabení bulharského hospodářství. Hranice států po první světové válce zcela přerušily tradiční trasy pohybu Karakačanů. Během těchto let se tedy kontinuálně usazovali (Pimpireva 1995: 90-92). Do této doby šlo o přibližně stejný vzorec sedentarizace – tedy usazování na venkov. Část pokračovala v podobném způsobu obživy, tedy v polokočovném nebo usedlém pastevectví. Ve městech se usazovaly jen zámožnější karakačanské rodiny. Ovšem až do druhé světové války žila ještě většina Karakačanů kočovněpasteveckým životem (Pimpireva 1995: 92).

Roku 1954 vychází státní nařízení, které mělo vést k definitivnímu usazení Karakačanů. V praxi pak tato hlavní vlna sedentarizace probíhala přibližně do roku 1960 (Markowska 1962: 233; Pimpireva 1995: 94). Ještě v roce 1960 zkoumala Markowska jednu z posledních kočujících skupin ve Staré Planině (Markowska 1962), o průběhu celých padesátých let podrobně vypovídá hlavně práce V. Marina (Marinov 1964), který se tomuto terénnímu výzkumu věnoval již od let třicátých. V nařízení vlády bylo stanoveno, že každý nově usazený dostane pozemek do rozsahu 0,4 ha a přednost při nákupu stavebního materiálu (Markowska 1962: 233; Pimpireva 1995: 94-95) nebo i přednostní právo dočasně bydlet v neobydlených domech. Pastviny jim byly pronajímány jen v bezprostřední blízkosti jejich sídla, aby se zamezilo pohybu a možnému návratu ke kočování (Pimpireva 1995: 95-96).

Roku 1958 pak byly přes odpor združstevněny všechny karakačanské ovce, některé skupiny se ještě nějaký čas vydržely skrývat v horách a dělit svá stáda tak, aby jim nebyly všechny ovce odebrány najednou, nicméně do roku 1960 se skutečně podařilo všechny kočující skupiny usadit (Pimpireva 1995: 94-96). Zabavené ovce byly buď rovnou zabity, nebo pošly kvůli změně životních podmínek (Kalionski 2002: 8). Dodnes na tuto událost vzpomínají obyvatelé Staré Planiny, stovky ovčích koster pak prý v horách ležely celé roky.

V tomto bodě se vývoj bulharských Karakačanů výrazně liší od vývoje těch řeckých. Na řeckém území došlo k sedentarizaci dobrovolně, kdežto

v Bulharsku si s sebou Karakačani dodnes nesou křivdu z nedobrovolného usazení (Kalionski 2002: 7) a tento pocit křivdy je zároveň jedním z konstitutivních znaků jejich identity.

Po druhé světové válce se Karakačani usazovali místo na venkově ve městech, a to především v regionech svých předešlých zimních pastvin (Pimpireva 1995: 94-96). Také Karakačani z venkova se začali přesouvat do měst (Pimpireva 1997: 186), kde pracovali hlavně jako zaměstnanci v továrnách. V padesátých letech se ovšem část z nich včlenila i do družstva, výhradně se ale zabývali živočišnou výrobou a vysokohorským hospodářstvím (Pimpireva 1995: 96-97). Život ve městě také přinášel lepší perspektivy pro jejich děti, jak sami tvrdí. Markowska od svých informantů zaznamenala i jiné vysvětlení, a to, že město jako místo civilizace umožní Karakačanům uchovat jejich rodinnou strukturu a tradiční vzorec dělby práce, kdy žena zůstává doma a stará se o děti a domácnost, což by při přechodu k zemědělství bylo neudržitelné (Markowska 1962: 238).

Závěr

Tento článek čtenáře postupně seznámil se základními údaji o jedné z někdejších kočovněpasteveckých balkánských skupin – Karakačanech. V úvodu byla pojednána otázka jejich identifikace, sebeidentifikace a problematického vnějšího vymezení skupiny, se kterým se setkáváme jak v literatuře, tak i v každodenním, jakož i politickém diskurzu. V následující sekci jsme se podrobněji věnovali otázce původu Karakačanů, který je dodnes nejen zajímavým badatelským tématem (především v bulharsko- a grekofonních akademických kruzích), ale také předmětem politických nároků zainteresovaných balkánských států. Identifikovány přitom byly základní výkladové směry, a to historická identifikace (předků) Karakačanů s Thráky, starověkými Řeky či Aromuny. Dále byl podrobně popsán způsob obživy a sociální organizace karakačanských kočovněpasteveckých seskupení *stani*. Závěr článku byl věnován (často násilnému) procesu sedentarizace Karakačanů v padesátých letech 20. století a sociálním, respektive kulturním změnám, které tento proces (nejen) v odpovídajících skupinách vyvolal. V současnosti, kdy náboženství ztrácí na významu a mateřský jazyk tohoto společenství ustupuje úředním jazykům, je právě vědomí společné minulosti jedním z nejdůležitějších sebeidentifikačních rysů Karakačanů. Studie o jejich bývalých životních strategiích, podchycující všechny oblasti, které má obsahovat každá klasická monografie, je tedy prvním krokem k výzkumu života Karakačanů v dnešní době.

Gabriela Fatková je sociální antropoložka. Nyní je studentkou doktorského programu etnologie na Západočeské univerzitě. Věnuje se dvěma okruhům témat: jednak bulharským Karakačanům a jejich životním strategiím v současnosti, jednak problematice vzdělávání sociokulturně znevýhodněných studentů v České republice. Kontakt: gfatkova@seznam.cz

Použité prameny a literatura:

- Campbell, John K. 1964. *Honour, Family and Patronage*. Oxford: Clarendon Press.
- Čaušis, Vasilis G. 2007. *Album na Karakačanite*. Seres.
- Eminov, Ali. 1997. *Turkish and Other Muslim Minorities in Bulgaria*. London: C. Hurst & Co.
- Georgieva, Ganka. 2000. *Karakačani*. Gorno Sachrane: 21-vi vek.
- Höeg, Carsten. 1925. *Les Saracatsans. Étude linguistique*. Paris – Copenhagen.
- Janeva, E. – Stoev, R. – Kavgazova, L. 2005. „Comparative population-genetic analysis on the ABO and Rh blood group factors of the population from the Zlatograd region (South-East Rhodopes).“ Pp. 72-85 in *Proceedings of the Balkan Scientific Conference of Biology in Plovdiv*. Sofia: Institut po experimentalna morfologija i antropologija BAN.
- Jireček, Konstantin. 1888. *Cesty po Bulharsku*. Praha: Maticе česká.
- Kalionski, Alexei. *How to be Karakachan in Bulgaria?* [online]. [cit. 2009-06-16]. Dostupné na WWW: ><http://www.cas.bg/uploads/files/Sofia-Academic-Nexus-WP/Alexei%20Kalionski.pdf><
- Khazanov, Anatoly M. 1984. *Nomads and the Outside World*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Marinov, Vasil. 1964. *Prinos kăm izučavaneto na prizchoda, bita i kulturata na Karakačanite v Bălgaria*. Sofia.
- Markowska, Danuta. 1962. „Kilka uwag o procesie zanikania nomadskich migracji pasterskich na terenie Bułgarii.“ *Ethnografia Polska* 1962, 7: 226-239.
- Nešev, Georgi. 1998. *Bălgarskite Karakačani*. Makedonia pres.
- Pimpireva, Ženja. 1995. *Karakačanite v Bălgaria*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo Sv. Kliment Orchidski.
- Pimpireva, Ženja. 1997. „Traditional and contemporary models of interaction between Karakachans and Bulgarians.“ *Ethnologia Balkanica* 1997, 1: 183-195.
- Said, Edward. 2006. *Orientalismus*. Praha: Paseka.
- Salzman, Philip C. 1974. „Political organization among nomadic people.“ Pp. 267-285 in Jehudi A. Cohen (ed.): *Man in Adaptation. The Cultural Present*. New York: Aldine de Gruyter.
- Sanders, Irwin T. 1954. „The nomadic peoples of northern Greece. Ethnic puzzle and cultural survival.“ *Social Forces* 33, 1954, 2: 122-129.
- Šatava, Leoš. 1994. *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha: Ivo Železný.
- Todorova, Maria. 1997. *Imagining the Balkans*. New York: Oxford University Press.
- Urbańska, Barbara. 1962. „Karakaczani. Nomadski lud pasterski na bałkanach.“ *Ethnografia Polska* 1962, 7: 203-225.